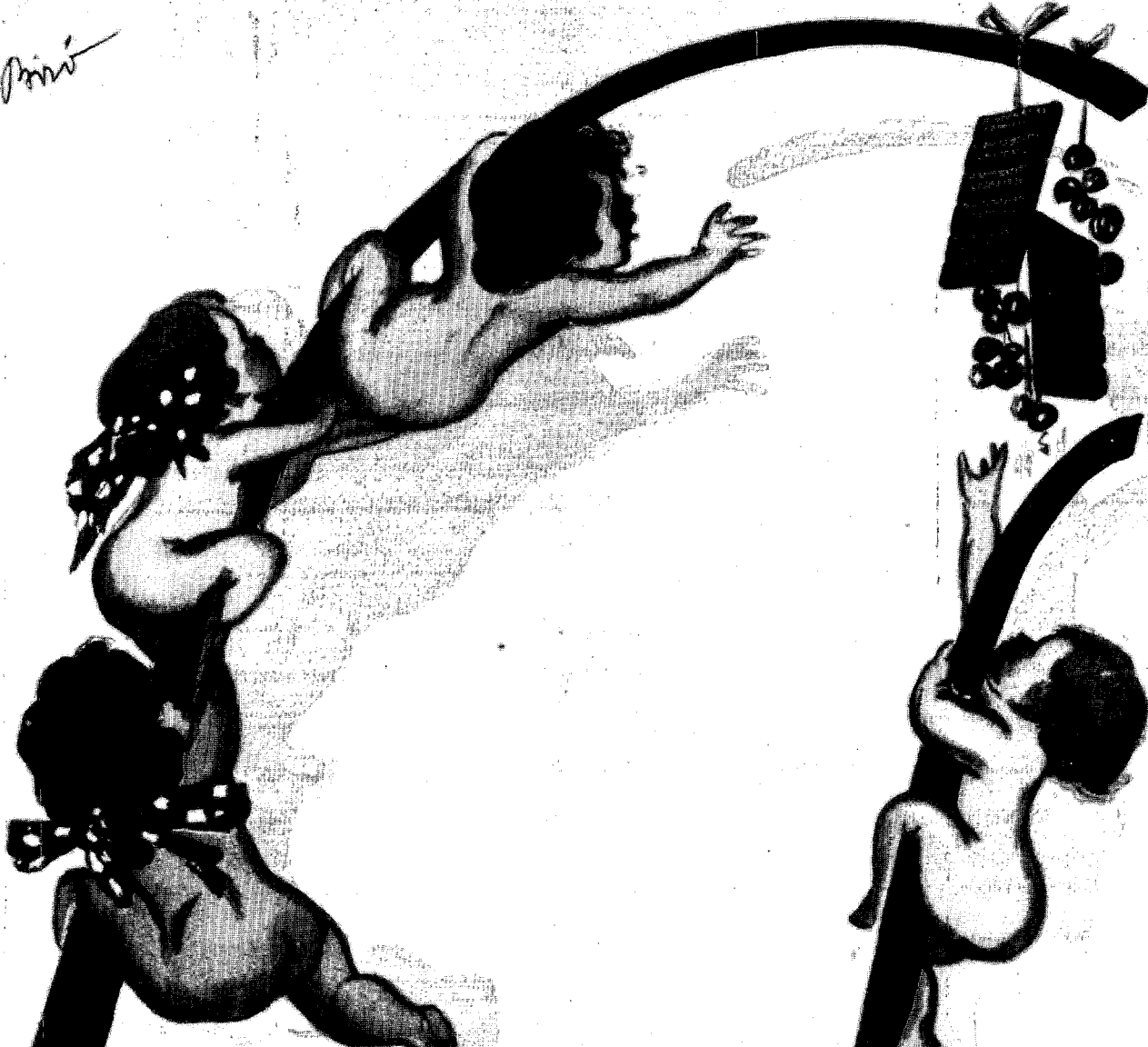

Prin

KOOPERATIEF VERBOND

Eischt de **CHOCOLADEN** en het **SUIKERGOED** vervaardigd in uw eigen
Fabrieken van Micheroux.

**Van Nevelsteen tot Detiège.
De archieven van het
Koöperatief Verbond
Antwerpen en voorlopers**

Jan Laplasse, Amsab

Als afsluiter van de rij archieven van lokale verbruikskoöperaties die in het kader van het Max Wildiersproject 'Valorisatie van het bronnenmateriaal van de socialistische coöperatieve beweging in Vlaanderen (1880-1980)' aan bod kwamen, werd het fonds Koöperatief Verbond Antwerpen (KVA) geïnventariseerd. De bestaande toegang tot het archief vroeg om een grondige heraanpak, vooral nadat een belangrijke aanvulling ontdekt werd in het onlangs bij Amsab gedeponeerde fonds van de Algemene Coöperatieve Vennootschap, de maatschappij die in 1982 het ter ziele gegane KVA overnam.

Hoewel de Antwerpse socialistische coöperatieve beweging collectief herinnerd wordt als Koöperatief Verbond, en nog beter met haar bedrijfslogo Kavé, nam ze pas vanaf 1920 deze benaming aan, toen ze een afdeling werd van de 'Union Coopérative' van Luik. Die kortstondige toetreding tot Luik had de voorwaarden gecreëerd om uit te groeien tot de voornaamste financiële en organisatorische steunpilaar van de gehele socialistische

Affiche van het Koöperatief Verbond met reclame voor de fabrieken van Micheroux, ca. 1930 (ontwerp Biro)

arbeidersbeweging in Antwerpen. Parallel met de evolutie op politiek vlak begon de Antwerpse coöperatie begin jaren '20 aan een inhaalbeweging op de Gentse 'wereld rond Vooruit'⁽¹⁾.

De voorgeschiedenis van KVA (1880-1920) was er een van kortstondige initiatieven onder erg wispelturige benamingen en juridische vormen en illustreert goed de moeizame doorbraak van de samenwerking in Antwerpen vóór de Eerste Wereldoorlog. Overigens hadden historici tot nu toe nauwelijks aandacht voor de coöperatie, laat staan voor haar instellingengeschiedenis⁽²⁾. Tijd dus voor een beknopt overzicht.

Eerste poging: de firma Nevelsteen en Cie - De Vrije Bakkers (1880-1896)

De wortels van de Antwerpse coöperatieve beweging reiken terug tot een kleine en zwak uitgebouwde groep militanten die in het verlengde van de besluiten van de uiteengevallen Eerste Internationale de hoop had gekoesterd om de socialistische ideeën bij de arbeiders ingang te doen vinden via de oprichting van coöperaties. In het voorjaar van 1880 besliste deze groep - met onder meer Constant Goetschalck en de latere koekjesfabrikant, Eduard De Beuckelaer - om een coöperatieve bakkerij, De Vrije Bakkers, op te starten. De benaming op zich doet al vermoeden dat de inspiratie werd gevonden bij de Gentse Vrije Bakkers, de bakkerij waarvan zich eind 1880 een uitgesproken socialistische minderheid onder de naam Vooruit afscheurde. Net zoals bij de Gentse Vooruit was in Antwerpen het huwelijk tussen politieke beweging en coöpe-

ratief ideaal van meet af aan een feit. Maar aan het Gentse commerciële wonder zou Antwerpen zich in de periode 1880-1920 niet kunnen spiegelen.

De stichting van De Vrije Bakkers gebeurde overigens zonder veel overtuiging. Nadat 38 leden intekenden op een aandeel van 10 fr. begon de maatschappij te bakken in een keldertje in de Beukenstraat te Borgerhout. Het bescheiden succes zorgde voor een uitbreiding van de handelsactiviteiten met een kleding-, een kruidenierswinkel en een kolenmagazijn, en deed de zetel in 1884 verhuizen naar de Keyzerlei, waar men een bakkerij met bloemzolder opende en waar reeds het politieke leven en de krant *De Werker* gehuisvest waren. Toen zich een jaar later nogmaals een verhuis opdrong en de keuze uiteindelijk viel op de aankoop van een uitgebreid gebouwencomplex in de Diepestraat, was een kapitaalsuitbreiding en dus een juridisch statuut noodzakelijk. Op 1 januari 1886 stelde men zich in regel en tekenden 358 personen in op de stichting van: *“De handelsvennootschap in collectieve naam, de firma A. Nevelsteen en Cie, voor doel hebbende de inrichting en exploitatie eener bakkerij met alle de daartoe noodige goederen ... De vennootschap zal ook de naam voeren van collectief samenwerkend en verbruikend vennootschap De Vrije Bakkers van Antwerpen”*⁽³⁾. De benaming vonden de stichters bij de uit Brussel overgekomen eerste bakker, Aloïs Nevelsteen. In augustus 1887 werd het complex in de Diepestraat ingehuldigd en nog in datzelfde jaar opende in de Dambruggestraat een eerste volksapotheek. Hoewel de maatschappij geen slechte cijfers voorlegde, groeide in de bestuursorganen een strijd om de macht. De groeiende conflicten

kregen hun beslag in 1892 toen een minderheid zich afscheidde en een nieuwe maatschappij, de firma Welters en Cie - De Wacht oprichtte⁽⁴⁾.

Eind 1895 kwam het einde van de tienjarige bestaansduur in zicht en begon een driekoppige delegatie zich te buigen over een reorganisatie van de maatschappij. Op 26 januari 1896 werd De Vrije Bakkers ontbonden.

Tweede poging: de firma De Metz en Cie - De Werker (1896-1903)

De rechtsoptvolger van De Vrije Bakkers werd opgericht op 19 december 1895. Het werd de vennootschap in collectieve naam, De Metz en Cie - De Werker. Het merendeel van de stichters-vennoten bestond uit sigarenmakers onder wie Abraham De Metz. De vennootschap stelde zich tot doel: *“De uitbating eener bakkerij, klee- en ellegoedwinkel, schoenmakerijen café, nu bestaande Diepestraat nr 136 en Lange Vlierstraat 28, eene apotheek Dambruggestraat nr 42 en desnoods de inrichting en uitbating van gelijkaardige instellingen”*⁽⁵⁾.

Hoewel ze alle karaktertrekken van een coöperatie vertoonde, werd toch opnieuw gekozen voor de vennootschap in collectieve naam, wat erop neerkwam dat de vennoten onbepakt en collectief (elk voor het geheel) verantwoordelijk waren voor het beheer. Hoewel men met een onafhankelijker houding ten opzichte van de partij en een machtsinperking van de algemene aandeelhoudersvergadering duidelijk lessen wou trekken uit de perikelen van 1892, kregen de interne twisten toch nog een vervolg. Uiteindelijk nam Goetschalck, die ervan beschuldigd werd

als aankoper commissielonen te hebben aanvaard, ontslag. Hij werd als beheerder vervangen door zijn opponent Frans Verhees.

Eind 1896 kon men met een nettowinst van 26.000 fr. nog gunstige cijfers voorleggen, maar vanaf 1898 gingen de zaken sterk achteruit. Vooral de broodverkoop - toen nog de beste commerciële barometer - daalde pijlsnel: van 98.000 broden per week in 1897 over 64.000 in 1900 naar nog slechts 48.000 in 1902, een halvering dus op vijf jaar tijd. De crisissituatie impliceerde een forse bezuiniging, niet alleen op de personeelsuitgaven maar vooral op de toelagen aan partijpropaganda en pers. De partij verloor haar aanzienlijke subsidies en het blad *De Werker* hield er in juli 1902 mee op te bestaan⁽⁶⁾. De Metz en Cie stond op de rand van het faillissement toen ze er niet in slaagde een achterstallige schuld van 60.000 fr. terug te betalen. Daarom besliste de algemene vergadering eind 1902 om de firma met ingang van 1 juli 1903 te ontbinden.

De zwakheid van de Antwerpse coöperatie vóór 1914 wordt in de literatuur vaak gezocht in persoonlijke twisten en een nalatige administratie, zoals dat duidelijk naar voor was gekomen met de afsplitsing van een dissidente groep rond De Wacht en later nog met het ontslag van Goetschalck. Als bijkomende oorzaak moet ook gewezen worden op de onmacht om de diverse versnipperde initiatieven te overkoepelen, ondanks de oprichting in 1900 van een 'Fédération des Sociétés Coopératives Belges'. Liever nog dan toenadering te zoeken, wachtte men elkaars faillissement af. Illustratief in dat opzicht is de mislukte start in de periode

1896-1901 van een derde en een vierde socialistische coöperatie: 'Adamas' en 'La Sociale'.

'Adamas', ontstaan als weerstandskas en opgestart in februari 1901 als consumptiecoöperatie voor de Antwerpse Diamantbewerkerbond, werd al in 1910 geliquideerd⁽⁷⁾. Opmerkelijk was de oprichting op 3 augustus 1896 van 'La Sociale', met als eerste beheerders de klerken Alfred Cools en Alfred Bource en dokter Modeste Terwagne. 'La Sociale' vormde geen concurrentie voor De Werker en De Wacht (die overigens inschreven op het kapitaal van 'La Sociale') maar nam zich voor: "*Nevens en met hen en zeker niet tegen hen de propaganda en de verspreiding der socialistische gedachten te bespoedigen*". 'La Sociale' was duidelijk de eerste poging om onder de vorm van een coöperatie de socialistische beweging in Antwerpen van een organisatorische poot te voorzien: "*Le but principal... c'est la création, au centre de la ville, d'un grand local où tous les services politiques de la Fédération Anversoise pourraient être concentrés, où seraient installés un café, une bibliothèque, un cabinet de lecture, une salle de réunion, et où même la vente des journaux, brochures, revues et ouvrages socialistes serait organisée d'une façon méthodique et continue*"⁽⁸⁾. Het project mislukte en de algemene vergadering besliste al op 15 juni 1900 de coöperatie te ontbinden.

Derde poging: SM De Werker (1904-1920)

Na de liquidatie van De Metz en Cie wilden de beheerders de maatschappij omvormen tot een coöperatieve vennootschap. Zo werd op 1 juli 1904 de Samen-

werkende Maatschappij (SM) De Werker opgericht. Door de uitgifte van nieuwe aandelen van 150 en 250 fr. wist men 25.000 fr. vers kapitaal bijeen te brengen. Juridisch gezien realiseerde men in feite een versmelting van de twee maatschappijen: in ruil voor de toekenning van aandelen van SM De Werker aan de ex-aandeelhouders van De Metz en Cie, werd SM De Werker eigenares van de volledige maatschappelijke inboedel van De Metz en Cie, die bestond uit het gebouwencomplex in de Diepestraat en enkele percelen grond in Rumst.

De reorganisatie resulteerde in een nettowinst in 1906 van 40.000 fr. Ook de balans van 1907 toonde een winst van 75.000 fr. maar de echte commerciële sprong voorwaarts zou er vóór de Eerste Wereldoorlog niet meer komen. SM De Werker bleef door de afbouw van haar verlieslatende handelstakken een rendabele maar niettemin erg bescheiden onderneming die zich enkel nog concentreerde op haar bakkerij. De teruggeschroefde activiteiten tijdens de Eerste Wereldoorlog en de moeilijkheden om de maatschappij daarna terug uit de bouwen, leidden ertoe dat de Antwerpse coöperateurs hun hoop stelden op de coöperatieve concentratiebeweging die op dat moment volop aan de gang was in het Luikse.

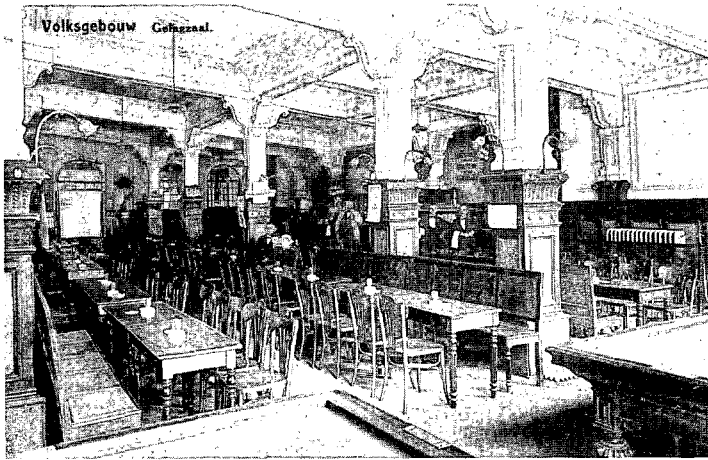
Onder Luikse vleugels (1920-1924)

De Eerste Wereldoorlog dreef met haar bevoorradings- en wederopbouwproblemen de talrijke coöperaties dichter bij elkaar. De algemene vergadering van SM De Werker besliste op 26 augustus 1920

de maatschappij te ontbinden. Voorzitter Alfred Cools had allicht weinig moeite om de 72 aanwezige vennoten het nut aan te tonen om voortaan deel uit te maken van de 'Union Coopérative' van Luik, op dat ogenblik de grootste Belgische regionale verbruikskoöperatie⁽⁹⁾. De vereffening van De Werker (onder andere de inbreng in de 'Union Coopérative' van haar eigendommen in Antwerpen en Rumst) gebeurde mits toekenning van 600 Luikse aandelen. Antwerpen werd nu dus een afdeling van Luik, vandaar haar nieuwe benaming Koöperatief Verbond Antwerpen (KVA).

Hoewel de meeste coöperateurs in de praktijk wellicht weinig zullen gemerkt hebben van de afhankelijkheid van Luik, had de operatie toch verregaande gevolgen. De beheerders realiseerden een belangrijke omzetverhoging, meegedreven door een algemene tendens van ongebreidelde expansie tijdens de jaren '20. De stijgende verkoopcijfers waren vooral het gevolg van een gevoelige uitbreiding van het aantal verkooppunten. Zo steeg het aantal winkels van 5 in 1921 naar 15 in 1923. In 1921 was ook de SM De Toekomst in Boom opgegaan in de 'Union Coopérative'⁽¹⁰⁾, waardoor KVA met een tweede bakkerij kon beginnen.

Een belangrijke groeifactor was bovendien dat Antwerpen mee kon profiteren van de nationale productieafdelingen die de 'Union Coopérative' in handen had met de fabrieken te Micheroux (Soumagne), waar onder eigen naam onder andere chocolade, siroop, confituur, tabak, zeep en margarine werd geproduceerd. In 1923 begon KVA met de fabricatie van speculaas onder het merk Pax. In de gemeen-

*Het café van het
Volksgebouw aan
de Meir te
Antwerpen*

ten Boom, Ekeren, Essen en Merksem werden volkshuizen geopend. De kroon op het werk was de aankoop van een grote feestzaal met café op de Meir, dat Volksgebouw werd gedoopt.

Eindelijk zelfstandig (1924-1982)

Bemoedigd door de successen die begin jaren '20 onder Luikse vleugels werden gerealiseerd, groeide bij de Antwerpenaars de wil om de maatschappij voortaan zelf te beheren. Zo werd op 13 juli 1924 een nieuwe - volledig autonome - vennootschap opgericht: de SM Koöperatief Verbond Antwerpen. Op dat ogenblik telde ze zo'n 8560 gezinnen en 180 personeelsleden en strekte haar werkingsveld zich uit over 21 gemeenten.

Hoewel het boekjaar 1925 afsloot met verlies zette men in de tweede helft van de jaren '20 de expansiepolitiek in een snel tempo verder. Zo werd in 1928 een derde bakkerij geopend in Hoboken en voorts exploiteerde KVA in dat jaar al 39 winkels, een apotheek, een spaarkas, een fiet-

senwinkel, een boekhandel, een café-restaurant (De Koöperateur, het Leopoldspaleis aan de Keyzerlei, later cinema Rex) en 5 volkshuizen. Aan het centraal magazijn in de Lamorinièrstraat waren nog een koffiebranderij, een olie- en wijnperserij, een chocoladefabriekje en een inpakdienst voor rozijnen en pruimen verbonden. Behalve de bakkerij in Hoboken was er onder andere nog een schildersatelier, een schrijnwerkerij en een autogarage. In diezelfde zucht naar uitbreiding kaderde het initiatief om melk en kolen te verkopen door samenwerking met particuliere firma's.

De te hoog gegrepen investeringen, juist vóór een periode van algemene economische recessie, waren er de oorzaak van dat de verliezen vanaf 1930 opliepen tot meer dan 1 miljoen fr. In een poging om de coöperatie alsnog boven water te houden wendde men zich tot het 'Office Coopératif Belge' (OCB), dat in zijn controlerapport van december 1931 voorstelde om de broodproductie boekhoudkundig af te splitsen van de overige maatschappelijke activiteiten door de oprich-

ting van een afzonderlijke vennootschap. Deze beslissing resulteerde op 7 april 1932 in de oprichting van de SM Kavebrood. Kavebrood leidde de broodproductie in de drie bakkerijen terwijl KVA het brood verkocht en de winkels en volkshuizen verder exploiteerde. De reorganisatie had tenslotte ook tot gevolg dat de spaarkas op dezelfde wijze losgekoppeld werd van KVA door de oprichting op 22 juni 1931 van een SM Spaarkas Koöperatief Verbond Antwerpen.

De operatie, die tot doel had het hoofd te bieden aan de crisis, werd mogelijk gemaakt door een verhoging van het maatschappelijk kapitaal en door de financiële solidariteit vanwege de Antwerpse vakbonden en enkele grote coöperaties. Vanaf 1936 wierp dit zijn vruchten af en maakte men plannen om de twee maatschappijen opnieuw samen te smelten. Een jaar nadien werd SM Kavebrood ontbonden en kwam de broodproductie terug in handen van KVA. Intussen was ook de SM Spaarkas geliquideerd en werd het beheer van de spaargelden toevertrouwd aan Coop-Deposito's, een nieuw centraal financieel organisme dat in 1935 werd opgericht in het kader van een volledige herstructurering van de Belgische socialistische coöperatieve beweging.

De tweede helft van de jaren '30 stond in het teken van een rigoureuus beleid waarin enkel plaats was voor strikt noodzakelijke investeringen. De bakkerijen noteerden een hogere omzet maar de meest opmerkelijke vooruitgang werd geboekt in de apotheken, waarvan er in 1937 al 7 waren geopend. Geleidelijk aan won KVA aan aantrekkingskracht op de kleinere naburige coöperaties. Zo hield ze vanaf

1938 administratief toezicht op de SM De Volkswil te Turnhout, waarmee ze uiteindelijk op 29 december 1941 fuseerde⁽¹⁷⁾.

Tussen 1944 en 1954 voerde KVA opnieuw een expansiepolitiek, ditmaal zonder nieuwe activiteiten te ontplooiën. Na de bevrijding vormde kapitaalgebrek het meest nijpende probleem, onder meer om de heropgestarte bevoorrading te kunnen financieren. Uiteindelijk vond de beheerraad voor deze dringende kapitaalverhoging inspiratie bij het Zwitserse ristorosysteem. De aandelen werden verhoogd tot 1000 fr. en men besliste dat elke aandeelhouder vanaf 1946 20% van zijn ristoro zou afstaan om zijn aandeel volledig te kunnen onderschrijven. Op die manier werd het maatschappelijk kapitaal verhoogd van 3,5 tot 30 miljoen fr. Daarna werd het aandeel op 1500 fr gebracht. De totale omzet van KVA, zo'n 50 miljoen fr. in 1946, was tegen 1955 ruim verdrievoudigd. Tijdens de jaren '50 ging ook meer en meer aandacht naar propaganda en samenwerking met de coöperatieve vrouwenbeweging.

Van 1955 tot 1962 - toen de broodverkoop sterk achteruitging - verschoof het accent eerder naar een kwalitatieve transformatie van de activiteiten. Vooral op het vlak van de distributie van voedings- en huishoudproducten trachtte men de nieuwe trends te volgen zoals de modernisering van de klassieke kruidenierswinkels, de introductie van self-service en de opening van verkooppunten met grote oppervlakte (een superette en een grootwarenhuis). Het actieterrein breidde zich in die periode uit naar het Waasland door de fusie met de SM Arbeiderscoöperatie van 't

Waasland-De Toekomst Sint-Niklaas op 16 december 1960. KVA was nu actief in de arrondissementen Antwerpen, Turnhout en Sint-Niklaas en positioneerde zich eind 1961 met een omzet van 262 miljoen fr. als derde grootste socialistische verbruikskoöperatie, na Luik (1 miljard fr.) en Charleroi (614 miljoen fr.). Het exploiteerde op dat moment 3 bakkerijen, 65 winkels, 22 apotheken 'De Werker', 14 volkshuizen, 3 optiekwinkels en een grootwarenhuis voor de verkoop van meubels en huishoudartikels.

In 1962 werd de laatste hand gelegd aan een nieuw prestigieus centraal depot aan de Sint-Bernardsesteenweg te Hoboken, dat de uit 1925 daterende oude stapelplaats moest vervangen. De schaaluitbreiding moest ook zichtbaar worden in de maatschappelijke benaming, die in 1964 werd gewijzigd in Koöperatief Verbond voor Antwerpen, Turnhout en het Waasland.

De daaropvolgende jaren kon KVA wel nog profiteren van een gunstige algemene conjunctuur maar vanaf de jaren '70 kreeg het toch te kampen met financiële moeilijkheden. In oktober 1977 sloot de industriële bakkerij en werd het brood geleverd door de SM Vooruit Mechelen-De Proletaar, waarmee het al enkele jaren samenwerkte op het vlak van de groente- en fruitdistributie. In 1978-1979 ontving KVA ruim 55 miljoen fr. staatssteun, waarmee het een drastische herstructurering diende door te voeren. De *ristorno* werd afgeschaft (behalve in de apotheken en optiekwinkels), personeel vloede af (van 417 in 1975 naar 235 in 1979) en de verkooppunten moesten worden teruggebracht tot een rendabel aantal. Deze sneringsinspanningen ten spijt, diende

men op 1 november 1980 alle commerciële activiteiten stop te zetten. Voorzitter Léona Detiège kondigde op 13 juni 1981 de ontbinding van KVA aan, met het oog op de opslorping ervan door de Algemene Coöperatieve Vennootschap-Coop België. Het fusieplan voorzag de overname van enkele winkels door de SM Vooruit Mechelen-De Proletaar en de verdere uitbating van de apotheken door de SM De Voorzorg Mechelen en het Huis der Mutualisten te Brussel. Coop België kreeg voortaan het beheer over de immobiliën van KVA toegewezen.

De archieven

Het archief van KVA en zijn historische rechtsvoorgangers loopt van 1888 tot 1983, beslaat 3,5 meter en verwijst voorts naar ruim 70 archiefbescheiden die in het departement Beeld & Geluid en in de hoofdzetel van Coop België in Brussel worden bewaard. De basis van het fonds kwam kort na de ontbinding van KVA in 1983 in Amsab terecht en werd snel met een beknopte plaatsingslijst ontsloten. Het betreft voornamelijk notulen en boekhoudkundige stukken, met de nadruk op de periode vóór 1930. Jammer dat een erg omvangrijk archieftegment, met onder andere heel wat administratieve stukken en het archief van het directiecomité, over het hoofd werd gezien en tenslotte door de nieuwe eigenaar van de depots in Hoboken werd vernietigd⁽¹²⁾. In 2000 werd een belangrijk aanvullend fragment van het fonds aangetroffen in het archief van Coop België, dat bij de opslorping van KVA het archiefbeheer ervan ge-

deeltelijk overnam. Het ontdekte materiaal betekende zowel qua inhoud als qua datering (vooral stukken na 1930) een mooie aanvulling op de schenking uit 1983. Het geheel werd nu in een nieuwe inventaris ontsloten, waarbij rekening werd gehouden met de 'autonomie' van de diverse maatschappijen die elkaar opvolgden enerzijds en met stukken die zich op externe locaties bevinden anderzijds. In dat laatste opzicht moet gewezen worden op de aandeelhoudersregisters en de (voor het opstellen van een sociografie van KVA erg waardevolle) aandeelhoudersfiches die tot 2010 bewaard worden bij de zetel van Coop België te Brussel. Overigens bevinden enkele dossiers met betrekking tot het beheer van het patrimonium zich in het archief van Coop België aangezien deze maatschappij na 1982 het immobiëlenbeheer van KVA overnam. Deze dossiers kunnen retroacta bevatten die teruggaan tot de jaren '20 maar die wegens een duidelijke taakoverdracht in deze dossiers moeten blijven.

Verder bevat de inventaris nog vijf kleine gedeponeerde archiefjes van maatschappijen die een duidelijke band hadden met of overgenomen werden door KVA: SM 'La Sociale' Antwerpen (1896-1902), SM De Volkswil Turnhout (1908-1941), SM Arbeiderscoöperatie van 't Waasland-De Toekomst Sint-Niklaas (1909-1962), SM Ons Huis van Wilrijck (1925-1930) en SM Kavebrood (1932-1936).

Het fonds is te consulteren in het geautomatiseerde ontsluitingssysteem Pallas op www.amsab.be.

De gegevens omtrent de oprichting, statuten, fusies en liquidaties van de vennootschappen komen uit de *Bijlage tot het Bel-*

gisch Staatsblad (BS), een eersterangsbron voor dit soort institutioneel onderzoek.

- (1) Het politieke zwaartepunt van de Vlaamse sociaal-democratie lag tot Wereldoorlog I in Gent. Zie G. VANSCHOENBEEK, *Novecento in Gent. De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, Antwerpen-Baarn-Gent: Hadewijch-AMSAB, 1995. Nadien verschoof dit centrum naar Antwerpen. Een vergelijking van de cijfers van de Gentse met deze van de Antwerpse verbruikerscoöperaties leert dat die evolutie parallel loopt met de coöperatieve machtsverschuiving.
- (2) Een uitzondering is G. VAN GOETHEM, *De Samenwerkende Maatschappij De Werker (1880-1914)*. De mislukte start van de Antwerpse socialistische coöperatieën. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXII(1991)1-2, pp. 311-335. Maar ook dit artikel zaait in zijn titel verwarring en biedt verder een onvolledige institutionele reconstructie.
- (3) De oprichtingsakte vermeldt eigenaardig genoeg geen statuten. Merkwaaardig is ook dat Antwerpen niet koos voor de coöperatieve vennootschapsvorm maar voor een oudere formule: de vennootschap in collectieve naam. Overigens bleef men nadien nog sukkelen met de statuten. De algemene vergadering van 9 januari 1887 diende de officiële benaming te wijzigen: "*Deze werd bij misslag aangeduid als collectief samenwerkend vennootschap der Vrije Bakkers van Antwerpen, terwijl het vennootschap slechts eene maatschappij in collectieve naam is*". Daarom besliste ze de volgende benaming toe te kennen: "*De handelsvennootschap in collectieve naam gevormd onder de firma A. Nevelsteen en C^e en de benaming de Vrije Bakkers van Antwerpen*".
- (4) Net zoals de Vrije Bakkers liet De Wacht haar wettelijke stichting pas enkele jaren later bekendmaken in het *Staatsblad*. De Wacht was niet de enige dissidente organisatie. In feite was de gehele socialistische arbeidersbeweging in twee kampen verdeeld. In 1905 sloot De Wacht zich opnieuw aan bij De Vrije Bakkers, die intussen de SM De Werker was geworden (ut infra).
- (5) *Bijlage tot het BS*, 09.01.1896, nr. 105.
- (6) Van de totale nettowinst van 26.000 fr. die De Werker in 1896 realiseerde, vloeide 14.000 fr. naar de partijpropaganda. Typerend voor het Belgisch socialistisch coöperatief model was dat het van een 'doel' onmiddellijk evolueerde naar een 'middel' ten dienste van de partij. Anseele had die tactiek al treffend geformuleerd: "*Chez nous, ce qui caractérise surtout la coopération, c'est qu'elle est l'oeuvre des socialistes qui se servent d'elle pour propager leurs idées*" (E. ANSEELE, *Histoire du Vooruit de Gand*. In: *Almanach de la Coopération française*, 1(1893)).

- (7) M. VERMANDERE, *Adamastos. 100 jaar algemene diamantbewerkerbond van België*, Antwerpen: Amsab, 1995, pp. 25-26.
- (8) Amsab, Archief 'La Sociale', nr. 258: brief aan 'Au Progrès' Jolimont, 28.06.1897.
- (9) Tijdens de Eerste Wereldoorlog voltrok zich een concentratie van kleine plaatselijke coöperaties in grotere regionale eenheden, waarvan de Luikse 'Union Coopérative' de meest indrukwekkende was.
- (10) SM De Toekomst in Boom werd opgericht op 20 augustus 1898 met een startkapitaal van 14 fr. Op 25 juni 1921 werd ze ontbonden en sloot ze door een fusie met 'Union Coopérative' Luik aan bij KVA.
- (11) SM De Volkswil Turnhout werd gesticht op 31 maart 1908. De maatschappij breidde na 1920 haar werking uit over een groot deel van de Antwerpse Kempen maar kampte met een voortdurend gebrek aan kapitaal en een beperkt cliënteel.
- (12) Na de ontbinding van KVA vestigde zich in de voormalige opslagplaatsen in Hoboken het wapenen munitiebedrijf 'Commerce International Incorporated'. De bedrijfsleiding trof er begin jaren '80 in de kelder het sterk beschadigde KVA-archief aan en besloot het te vernietigen.

Selectieve bibliografie

- L. BERTRAND, *Histoire de la coopération en Belgique. Les hommes - les idées - les faits*, Bruxelles: Dechenne & Cie, 1903, deel 2, pp. 397-410.
- D. DE WEERDT, *90 jaar coöperatie in Antwerpen. Het begin 1880-1914*. In: *Socialistische Standpunten*, (1971)4, 18 p.
- V. SERWY, *La Coopération en Belgique, tome II: La Formation de la Coopération 1880-1914 (suite et fin)*, Bruxelles: Les Propagateurs de la Coopération, 1946, pp. 143-162.
- V. SERWY, *La Coopération en Belgique, tome III: Le développement de la Coopération 1914-1944*, Bruxelles: Les Propagateurs de la Coopération, 1946, pp. 219-233.
- G. VAN GOETHEM, *De Samenwerkende Maatschappij De Werker (1880-1914). De mislukte start van de Antwerpse socialistische coöperatieven*. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXII(1991)1-2, pp. 311-335.
- G. VAN GOETHEM, *Vaandels ruisen, vuisten groeten: 100 jaar socialistische beweging in Sint-Niklaas*, Gent: Amsab, 1996, 157 p.
- A. VAN LAAR, *Geschiedenis van de Arbeidersbeweging te Antwerpen en omliggende*, Antwerpen: De Ontwikkeling, 1926.

Een ode aan de samenwerking tussen de departementen: de verwerking van het archief van de Vereniging België-DDR

Rita Calcoen, Piet Creve en Andrée Holsters, Amsab

Of je nu de definitie van archief opzoekt in het *Lexicon van Nederlandse Archiefvermen* uit 1983, of in *Miscellanea Archivistica Manuale - Grondbegrippen en Terminologie* uit 1988, of in een cursus archivistiek van de KUL uit 2000, één term komt opvallend terug. Een archief is een geheel van stukken. In onze instelling durven wij tijdens de koffiepauze wel eens gewagen van het feit dat een archief een intellectuele eenheid bezit, in tegenstelling tot een soms uitermate grote diversiteit aan materiële dragers. Het eerste verplicht ons een archief in zijn totaliteit en samenhang te beschrijven; het tweede zorgt ervoor dat archiefstukken behandeld (moeten) worden in drie gespecialiseerde departementen van Amsab: de Bibliotheek, Beeld & Geluid en het Archief. Het is dan zaak het overzicht te behouden en de resultaten van de werkzaamheden in de drie departementen op het einde van de rit mooi te integreren. Dit artikeltje brengt het relaas van wat zoiets in de praktijk betekent.

De Vereniging België-DDR (hierna: de vereniging) werd officieel opgericht in 1963, maar was al enkele jaren eerder begonnen met het organiseren van activi-